

INDEKS 1072

ISSN 2010-6246

9 772010 624002

EZGU FIKR, EZGU SO‘Z, EZGU AMAL!

ILM SARCHASHMALARI

**URGANCH DAVLAT UNIVERSITETINING
ILMIY-NAZARIY, METODIK JURNALI**

2021-6

kidlagan.¹ Bu fikrlarga qo'shimcha sifatida Herried va Schiller (2013) flipped classroom modeli talabalarni ko'proq bo'sh vaqtlarida ixtirochilik tadqiqodlarini ishlashga yordam beradi.²

Xulosa qilib aytganda, XXI asr ta'lim talablarini qoplashda, ta'limda innovatsion yondashuvlardan foydalanishda va zamonaviy ta'limda pedagogik va axborot texnologiyalari integratsiyasidan foydalanib darslarni tashkil etish yangidan-yangi pedagogik tafakkurlashni, fikr yuritishni taqozo etadi. Zamonaviy o'qituvchi o'zida metodologik, nazariy, uslubiy bilimlarni egallashi va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etiladigan bilish faoliyatini amalga oshirishda samarali usullardan doimiy ravishda zamon bilan hamnafas foydalanib va amaliyotda qo'llab borishi zarur.

Babayev Otabek Abdikarimovich (BuxDU Tarjimashunoslik va lingvodidaktika kafedrası o'qituvchisi)
BOSHQARUV SOHASI MUTAXASSISLARINING MALAKA OSHIRISHIDA TA'LIMNING
ROLI

***Annotatsiya.** Kasbiy mahorat darajasini baholash, xodimlarning bilim va ko'nikmalarini aniqlash uchun turli usullar qo'llaniladi, bu esa xodimlarning qobiliyatlari haqida batafsil, obyektiv va tuzilgan ma'lumotlarga ega bo'lish imkonini beradi. Kasb-hunar malakasi darajasini baholash va menejerlar, shu bilan birga, foydalanadigan mezonlar xodimlarning motivatsiyasiga juda katta ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun vakolatni to'g'ri baholash juda muhimdir.*

***Аннотация.** Для оценки уровня профессионализма применяются различные методы с целью выявить знания и навыки работников, что позволяет получить детальную, объективную и структурированную информацию о способностях персонала. Оценка уровня профессиональной компетентности и критерии, которые руководители используют при этом, очень сильно влияют на мотивацию сотрудников. Поэтому правильная оценка компетентности очень важна.*

***Annotation.** To assess the level of professionalism, various methods are used to identify the knowledge and skills of employees, which allows you to obtain detailed, objective and structured information about the abilities of staff. The assessment of the level of professional competence and the criteria that managers use in this process have a very strong influence on the motivation of employees. Therefore, the correct assessment of competence is very important.*

***Kalit so'zlar:** standart darajasi, bilim va ko'nikmalar, refleksiv tahlil, nazariy tushunchalar, tajriba, anglash.*

***Ключевые слова:** уровень стандарта, знания и навыки, рефлексивный анализ, теоретические концепции, экспериментирование, осмысление.*

***Key words:** the level of standard of knowledge and skills of reflective analysis, theoretical concepts, experimentation, comprehension.*

Dunyo mehnat bozori doim o'zgarishlarga boy, bu esa menejerlarning muntazam ravishda malaka oshirishlari va qo'l ostidagilarni o'rgatishni talab qiladi. Trenerlarga bugungi kunda nafaqat tashkilotlarning ish yurituvchilariga, balki barcha boshqaruvchilarning ehtiyoji bor. Yoshi kattalarni o'qitishning o'ziga xos qator omillari mavjud.

Kasb-hunar ta'limi (trening) – kasbiy vazifalarni etarlicha bajarish uchun boshqalar bilan bilimlarni, ko'nikmalarni, baholashni va munosabatlarni rivojlantirishni takomillashtirish maqsadida uzluksiz ta'limning dastlabki siklini tugatgan odamlar tomonidan amalga oshiriladigan har qanday tizimli harakatlar. Ta'lim jarayoni texnologik va ijtimoiy o'zgarishlarga yetarlicha javob berishga, uning potensialini to'liq amalga oshirishga yordam berish uchun inson hayoti davomida (lifelong education) davom etishi kerak.

Katta yoshdagi talabalar va bolalar o'rtasidagi farqlar asta-sekin ilm-fan tomonidan amalga oshirildi. Pedagogikada Andragogika deb ataladigan didaktikaning maxsus bo'limi ham bor edi. Treningni tashkil etishning andragogik modeli ham taklif qilindi, unda talaba o'z ta'lim sohasini aniqlash, texnikani tanlash, vaqtni rejalashtirish va natijalarni baholash uchun javobgardir. U o'qitishning asosiy "Harakatlantiruvchi kuchi" bo'lib xizmat qiladi, o'qituvchi esa jarayonning muvofiqlashtiruvchisi, yangi shakllar, usullar va imkoniyatlarni yaratadigan "me'mor" rolini o'ynaydi.

¹ Fulton K. (2012). Upside down and inside out. Flip your classroom to improve student learning. Learning & Leading with Technology, 39, p. 12 – 17.

² Herried C.F., & Schiller N.A. (2013). Case Studies and the Flipped Classroom. Journal of College Science Teaching, 42, p. 62 – 66.

So'nggi paytlarda kattalar ta'limining faol usullari tobora ommalashib bormoqda: prezentatsiyalar, seminarlar, biznes va rol o'yinlari, biznes-treninglar, amaliy mashg'ulotlar, kichik guruhlardagi munozaralar, modellash va loyihalarni amalga oshirish va boshqalar. Faqatgina mashqlar mazmuni yoki kattalardagi o'zlarining amaliy tajribalari bormi? Yo'q, albatta. Talabalar bilan o'zaro yondashuvlar tashkil etish, va aloqa usullari, natijalar uchun javobgarlik his qilish va o'rganish uchun turtki bo'ladi.

Biznes -- o'qitishni tashkil qilishda mutaxassislar kattalarning quyidagi xususiyatlarini hisobga olishni maslahat berishadi:

- ta'lim jarayoniga ongli munosabat;
- mustaqillikka bo'lgan ehtiyoj;
- motivatsiyani ta'minlaydigan o'qitishning mazmuni (muhim muammolarni hal qilish va muayyan maqsadga erishish uchun);

- ta'limga amaliy yo'nalish, olingan bilim, ko'nikma va ularni qo'llash istagi;
- hayot tajribasiga ega bo'lish-o'rganishning muhim manbai;
- kasb-hunar, ijtimoiy, maishiy va vaqt omillarini o'qitish jarayoniga ta'siri.

Odatda, kattalar o'rganish zarurligini va natijalarini o'z faoliyatini yaxshilash uchun qo'llash qobiliyatini ko'rsalar, o'rganishni xohlashadi. Bundan tashqari, ular jarayonda faol ishtirok etishga, o'quv vaziyatlariga o'z tajribalari va hayotiy qadriyatlarini olib kelishga, ta'lim holatini o'z maqsadlari va vazifalari bilan bog'lashga harakat qilishadi. Yaxshi namunalardagi odam ko'plab oilaviy va ijtimoiy mas'uliyatlarga ega, shuning uchun u ishdan ajralmasdan o'rganadi. Kattalar turli xil tezlik bilan yangi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishadi, shuning uchun ular ta'limni individuallashtirish, o'z-o'zini hurmat qilish va o'z-o'zini hurmat qilish kerak.

Mashhur amerikalik psixolog Karl Rogers kattalar psixologik xususiyatlarini shakllantirib, muvaffaqiyatli ta'lim olish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi:

- tabiatdan odamlar o'rganish uchun katta salohiyatga ega;
- ta'lim, uning mavzusi inson uchun ahamiyatli bo'lganda va shaxs (uning "men") hech narsa tahdid qilmasa, samarali bo'ladi;
- ta'lim butun shaxsni o'z ichiga oladi, natijada o'z-o'zini anglashda o'zgarishlarga olib keladi;
- tajribaning ochiqqligini saqlab qolish bilan mashg'ulotning katta qismini amalga oshiriladi;
- o'z-o'zini tanqid qilish va yuksak hurmat-ehtirom ijodiy jarayonni faollashtiradi, mustaqillik va o'ziga ishonch kabi fazilatlarni mustahkamlaydi.

Shubhasiz, Rodgers kattalarni o'z jarayonining tashabbuskori bo'lgan jarayonning mas'ul ishtirokchisi sifatida ko'radi. "O'rganish" -- tom ma'noda -- "o'zingizni o'rgatish" degan ma'noni anglatadi. Shunga qaramay, o'qituvchi hali ham ta'lim maqsadlarini aniqlash uchun mas'uldir.

Kattalar samarali o'rganish qobiliyatini yo'qotmaydimi, ular yangi bilimlarni o'rganish imkoniga ega bo'ladimi? Yoshi bilan tananing ko'plab funksiyalari asta-sekin zaiflashadi (ko'rish va eshitish kamayadi, xotira yomonlashadi, yangi ma'lumotni qabul qilishda qiyinchiliklar mavjud), lekin kattalarda (20 dan 60 yilgacha) o'rganish qobiliyati sezilarli darajada o'zgarmaydi. Shu bilan birga, aqliy mehnat bilan shug'ullanadigan odamlarda bu holat ancha uzoq davom etadi. Odatda, ta'limning yoshga bog'liq pasayishi inson salomatligi va energiyasining umumiy holati, yangi bilimlarga obyektiv va subyektiv ehtiyojning pasayishi, ularni qo'llash uchun imkoniyatlarning pasayishi bilan bog'liq.

1980-yillarda AQSHda o'tkazilgan tadqiqotlar (Bethel, Maindagi Milliy trening laboratoriyalari) kattalarni o'qitishning turli usullarining samaradorligi (bilimlarni o'zlashtirishning o'rtacha foizi) haqida ma'lumotlarni umumlashtirishga imkon berdi. Ular Xitoy maqolida ifodalangan qadimiy donolikni tasdiqlaydilar: *Menga ayting va men unutaman. Menga ko'rsating va men eslab qolaman. Menga buni bajarishga ruxsat bering va bu abadiy meniki bo'ladi.*

Shu bilan birga, ta'lim jarayonida ko'plab kattalar qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Aksariyat hollarda, bu ularning o'zgarishga tayyor emasligi va psixologik sabablarga ko'ra kelib chiqadi: ularning ishonchiligi haqida tashvish, boshqalarning nazarida qobiliyatsiz qarashdan qo'rqish, "hurmatli inson"ning o'z imidjiga mos kelmasligi, o'quvchining an'anaviy ravishda tushunilgan roli ("bolalikka qaytish", "stolga o'tirish"). Bugungi kunda, kattalar ta'lim jarayonini ularning barcha tabiiy kamchiliklari, eski pedagogik paradigma ta'siri, dogmatik ta'lim turi, ma'ruza shakli, hayot nazariyasi, texnokratik fikrlash, o'zlashtirilgan bilim ko'nikmalariga tayanish hollari murakkablashtiradi.

Biznes-ta'limda o'qituvchining vazifasi o'quv jarayonini tashkil etishdan iborat bo'lib, tinglovchilar o'z ta'limining "hammualliflari" bo'lishadi.

Menejerlar va xodimlar uchun biznes ta'limining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, an'anaviy ta'limdan qanday farq qilishini tushunish muhimdir. Mutaxassislar bir qator asosiy farqlarni aniqlaydilar:

1. O'rganishdan farqli o'laroq, uqimoq. An'anaviy ta'lim tizimi talabaga bilim to'plamini berishga qaratilgan bo'lsa-da, biznes ta'lim tinglovchilarga yangi ko'nikmalar ega bo'lish natijasida qo'shimcha amaliy imkoniyatlarni ochib berishga qaratilgan.

2. Muayyan vaziyat va vazifalarning xususiyatlarini o'rganishdan farqli o'laroq, umumiy "bilimlar to'plami"ni tahlil qilish. An'anaviy ta'lim tizimi talabaga mavjud bo'lgan faktlarni tartibga solish, ilgari yaratilgan usullarni ishlab chiqish uchun vositalarni beradi; u o'tmishga ko'proq mos keladi. Biznes ta'lim dolzarb amaliy muammolarni hal qilish, "bu yerda va hozir" aniq natijalarga erishish, usullarni ishlab chiqish, ya'ni maqsad, asosan, kelajakka qaratilgan bo'lishi.

3. Ta'lim mazmunining asosiy roli ("nima o'rgatish kerak?") ta'lim jarayonining yetakchi rolidan farqli o'laroq, "qanday qilib ta'lim berish kerak?" An'anaviy ta'limda asosiy rolni talaba ma'lumotni passiv ravishda qabul qiladigan materialni taqdim etishning ma'ruza shakli o'ynaydi. Biznes ta'limda faol o'qitish usullari qo'llaniladi, inson yangi bilim olishda, yangi ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirishda ishtirok etadi ("biz qanday, nimani va kimga ta'lim beramiz" tamoyili amalga oshiriladi).

4. Qabul qilinadigan natijani topishdan farqli o'laroq, to'g'ri javobni toping. Haqiqiy hayotda maktab vazifasida bo'lgani kabi, "javoblar" bo'limi yo'q va to'g'ri javob, ko'pincha, ma'lum bir muammoni hal qilishga imkon beradi. Agar an'anaviy ta'lim tizimi uchun "to'g'ri-noto'g'ri" samolyot odatiy bo'lsa, unda yana bir bor paydo bo'ladi: "to'g'ri-noto'g'ri", bu muammoni hal qilish uchun ko'proq variantlarni topish va qabul qilingan qarorni tekshirish imkonini beradi. Amalda, to'g'ri (qoidalar yoki algoritmlarga muvofiq) qabul qilingan qaror mullaqo noto'g'ri (haqiqiy vaziyat talablari nuqtai nazaridan) bo'lgan holatlar mavjud.

5. O'qituvchilarning turli rollari: "ekspert", "tashkilotchi, yordamchi va maslahatchi"dan farqli o'laroq, an'anaviy ta'lim doirasida o'qituvchi bilim egasi bo'lib xizmat qiladi, uning vazifasi insoniyatda to'plangan ilmni o'quvchiga yetkazib berishdir. Biznes ta'limda o'qituvchi ko'proq yordamchi, uning vazifasi o'quv jarayonini tashkil qilishdir, shunda tinglovchilar nafaqat sheriklar, balki o'z o'quv jarayonining hammualliflari bo'lishadi.

6. Nazorat o'z-o'zini nazorat qilishdan farqli o'laroq, an'anaviy treningda "nazoratchi" vazifasini o'qituvchi amalga oshiradi, biznes ta'limda esa talaba belgilangan maqsadlarga erishish darajasini nazorat qiluvchi shaxs bo'ladi.

7. Ta'lim maqsadlarini belgilashdagi farq: aniq maqsad umumiylikka nisbatan, an'anaviy ta'lim tizimining maqsadi mavzu bo'yicha asosiy bilimlarni berish, kelajakdagi mutaxassisning dunyo qarashini kengaytirish, tegishli tarmoqlar bilan tanishish, ilm-fanning "chorrahasida" yutuqlarini ko'rsatishdir. Biznes ta'lim uchun ta'lim ehtiyojlarini oldindan baholash va aniq belgilangan vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan aniq ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Kattalar ta'limi muammolari asosida Devid Kolbom va uning Keyz universitetidagi hamkasblari tomonidan taqdim etilgan yangi axborotni o'rganish va o'rganish jarayonining to'rt bosqichli empirik modeli (tajriba o'rganish modeli), ayniqsa, mashhur bo'ldi.

Tadqiqotchilar shuni aniqladilarki, odamlar to'rtta usuldan birini o'rganishadi: tajriba orqali; kuza-tish va aks ettirish orqali; mavhum konseptualizatsiya orqali; faol eksperiment orqali – ulardan biri bosh-qalardan ustun turadi. Tadqiqot mualliflarining fikriga ko'ra, trening "bajarish" va "fikrlash"ning takroriy bosqichlaridan iborat. Bu shuni anglatadiki, bu mavzu haqida o'qib, nazariyani o'rganish yoki ma'ruza-larni tinglash orqali biror narsani samarali o'rganish mumkin emas. Biroq, yangi harakatlar o'ylamasdan, tahlil qilinmasdan va umumlashtirmasdan amalga oshiriladigan trening samarali bo'lishi mumkin emas. Devid Kolb ta'lim trening bosqichlarini yaratdi:

1. **Shaxsiy tajriba.** Inson o'rganishni xohlagan narsa bilan yoki o'z qobiliyatlarini yaxshilashni istagan jihat bilan ma'lum tajribaga ega bo'lishi kerak. Bundan tashqari, ushbu tajribaga asoslanib, u qanday natijalarga erishishini tushunishi kerak.

2. **Tajribani tushunib yetish.** O'z tajribasini tahlil qilil qilishi kerak.

3. **Nazariy konsepsiya.** Ushbu bosqichda tajriba orqali olingan ma'lumotni ushbu tajribani tasvirlaydigan model holatiga umumlashtirish kerak. Shunday qilib, tajriba ichidagi munosabatlarni o'rnatish, yangi ma'lumotlarni qo'shish, qanday ishlashi haqida g'oyalar yaratish.

4. **Amaliyotda tatbiq qilish.** Faqat shu bosqichda yaratilgan konsepsiyaning keyingi ish uchun yaroqliligini sinab ko'rish va tekshirish kerak. Shunga ko'ra, ushbu bosqichdan so'ng, odam yangi „shaxsiy tajriba“ oladi va aylana yopiladi.

- to'g'ridan to'g'ri tajriba olish;
- o'quvchining o'zi bilgan narsalar haqida o'ylaydigan kuzatuv;
- yangi bilimlarni tushunish, ularning nazariy umumlashtirilishi;
- yangi bilimlarni eksperimental tekshirish va ularni amalda qo'llash.

Tabiiy ta'limning boshlang'ich nuqtasi refleksiv kuzatish uchun materialni taqdim etadigan muayyan tajribani olishdir. Yangi ma'lumotlarni umumlashtirish va ularni mavjud bilimlar tizimiga integratsiya qilish orqali inson mavhum g'oyalar va tushunchalarga (bevosita tajribadan chetlatilgan) keladi. Ushbu yangi bilimlar turli vaziyatlarda – xayoliy, simulatsiya qilingan va haqiqiy holatlarda faol eksperimentda sinovdan o'tgan farazlardir. Ta'lim jarayoni har qanday bosqichda boshlanishi mumkin. Kerakli mahorat shakllanmaguncha, u davriy ravishda bo'ladi. Bir mahoratga ega bo'lgach, miya keyingi mashg'ulotlarga tayyor holatga keladi.

Ko'pgina amaliyotchi va nazariyotchilar, o'rganish modellarini ishlab chiqishda asos sifatida Devid Kolb ta'lim trening bosqichlaridan keng foydalanmoqdalar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D.Sh.Islomov (2021). The Definition of the Concepts of "Phoneme" and "Phonostylistics". Middle European Scientific Bulletin, 9.
2. Ruzieva N.X., Yuldasheva F.E. (2017). The use of mingles in the communicative way of teaching. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука", 1(1), p. 138 – 139.

Нуруллаева Шахло Уктамовна (Қарши ДУ доценти)

ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНДАГИ ЗИДДИЯТЛАР ВА УЛАРНИНГ ПОЗИТИВ ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация. Педагогик фаолият мураккаб ижтимоий жараён сифатида узига хос зиддиятчи вазиятларга ҳам эга. Зиддиятлар еш ўқитувчи фаолиятида муаммоларни юзага келтириши билан бир қаторда, позитив оқибатларни ҳам юзага келтиради. Мақолада педагогик фаолиятда юзага келиши мумкин бўлган муаммолар турлари, уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва жараёнини ҳаракатлантирувчи кучи сифатидаги ижобий жиҳатлари ҳақида фикр юритилади.

Аннотация. Педагогическая деятельность как сложный социальный процесс имеет свои противоречивые состояния. Конфликты не только вызывают проблемы в деятельности молодого педагога, но и имеют положительные последствия. В статье дается представление о типах проблем, которые могут возникнуть в педагогической деятельности, причинах их возникновения и позитивных аспектах, как движущей силы педагогического процесса.

Annotation. Pedagogical activity as a complex social process has its own contradictory states. Conflicts not only cause problems in the activities of a young teacher, but also have positive consequences. The article gives an idea of the types of problems that can arise in pedagogical activity, the reasons for their occurrence and positive aspects as a driving force of the pedagogical process.

Калит сўзлар: зиддият, педагог, педагогик жараён, адаптация, зиддият сабаблари, зиддият ечимлари, зиддиятнинг ижобий ва салбий жиҳатлари.

Ключевые слова: конфликт, педагогика, педагогический процесс, адаптация, причины конфликта, решения конфликта, позитивные и негативные аспекты конфликта.

Key words: conflict, pedagogy, pedagogical process, adaptation, causes of conflict, conflict resolution, positive and negative aspects of the conflict.

Фан ва маданият ривожланиши таълим-тарбия ишларининг қай йўсида олиб борилишидан келиб чиқади. Бу фалсафий ақида давлат аҳамиятига эга бўлган ижтимоий қонуният ҳисобланади. Бугунги кунда янги Ўзбекистонда амалга ошириладиган ислохотлар ва белгиланган стратегик вазифалар ёшларни чуқур билимли ва покиза ахлоқ-одоб, қалб эгаси қилиб тарбиялашни такозо этмоқда. Жумладан, ўқитувчи бундай вазифаларни амалга оширишда жамиятнинг ижтимоий топширигини бажаради. Шундай экан, ҳар томонлама етук мутахассисларни тайёрлашда ўқитувчи муайян ижтимоий-сиёсий, педагогик, психологик талабларга ҳам жавоб бериши лозим. Ўқитувчи мустақиллик ҳоясига эътиқодли, ҳар томонлама ривожланган, илмий тафаккур ва касбий маълумот эгаси бўлиши, яъни ўз фанининг чуқур билимдони, педагогик мулоқот устаси, педагогик-психологик ва услубий билим ва малакаларни эгаллаган бўлиши ҳамда турли педагогик вазиятларни тезда аниқлай билиши, ўрганиши ва баҳолай олиши зарур.